

УДК 94(100)''1939/1945'':355.483''1942''
DOI: 10.33099/2707-1383-2025-56-2-33-40

Ірина АВТУШЕНКО

докторка історичних наук, професорка
Національний транспортний університет
(Київ, Україна)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3987-4034>
Електронна пошта: irena_avtushenko@ukr.net

Олександр АВТУШЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря
Сікорського» (Київ, Україна)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0910-7552>
Електронна пошта: avtushenko_a@ukr.net

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ПЕРЕБІГ ХАРКІВСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ НАВЕСНІ 1942 РОКУ

У статті, на основі сучасних досліджень, розглянуто Харківську наступальну операцію радянських військ у травні 1942 року. На етапі планування наступу на Харків радянське командування, отримавши розвіддані про можливий наступ ворога, не внесло корективи у розподіл військових підрозділів на фронтах і не скасувало наступ. Усупереч реальним обставинам, війська Південно-Західного фронту розпочали наступальну операцію, метою якої був розгром Харківського угруповання німців, заволодіння Харковом та створення умов для наступу вглиб України. Співвідношення сил обох сторін було майже рівним, однак, німецькі піхотні дивізії на той час мали великий бойовий досвід і значну перевагу над радянськими стрілецькими дивізіями у вогневій потужності, ударній силі, засобах управління та зв'язку. В результаті радянські війська зазнали поразки та змушені були перейти до оборони у не вигідних умовах.

Ключові слова: Харківська операція 1942 року, Барвінківський виступ, Південно-Західний фронт, танкові корпуси, вермахт, Червона армія.

Постановка проблеми. В історії російсько-української війни Харківська стратегічна наступальна операція посідає одне з чільних місць. З початку російської агресії Сили оборони України ефективно стримували противника на цьому напрямку. На початку вересня 2022 р. Збройні Сили України, майстерно ввівши противника в оману щодо напрямку майбутнього наступу, рішуче відкинули розгромлені та деморалізовані російські війська за лінію державного кордону України. Необхідність вивчення перебігу весняної Харківської операції 1942 р. виникла на тлі повторного наступу російської армії у травні 2024 р. на Харківщину, основною метою якого було захоплення Харкова. Вивчення бойового досвіду Другої світової війни не втратило свого значення для збройних сил і сьогодні, він може стати основою при вирішенні завдань, що поставили у воєнний час. Ретельне вивчення прорахунків

і досвіду ведення бойових дій протиборчих сторін під час Харківської операції навесні 1942 р. дасть змогу з'ясувати основні недоліки, що виникали під час організації оборони й стримування ворога, та уникнути проблем, що можуть негативно вплинути на події сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна українська історіографія Другої світової війни охоплює останні двадцять п'ять років. За цей час вітчизняні історики доклали багато зусиль, щоб відновити справжню історію Другої світової війни на основі принципів історизму та об'єктивності. Йдеться не про переписування історії Другої світової війни, як було в минулому, а на основі великого спектра документів дослідити усі її сторінки, де героїчне переплелось з трагічним, оскільки вони не можуть бути відокремлені та протиставлені. Важливого значення набуває дослідження вкладу українського народу в пере-

могу над нацизмом. Це, з одного боку, вимагає подолання радянських стереотипів у висвітленні історії війни, з іншого – активного реагування на фальсифікацію як зовнішню, так і внутрішню. Наприкінці 1980-х – першій половині 1990-х рр. у журналістиці та навіть історичній літературі з'являлися, під виглядом сенсаційних, судження та заяви, що не тільки не сприяли утвердженню історичної істини про війну, а й вводили в оману громадську думку, спотворювали факти, і їхні прихильники не переймалися копіткою роботою з архівними та опублікованими документами, що призводило до виникнення нових міфів. Домінувала практика описувати перемоги Червоної армії та замовчувати прорахунки та невдачі. Така тенденція змінилася в останні десятиліття, коли ця битва знайшла помітне відображення у різних публікаціях.

Про хід підготовки та планування Харківської наступальної операції у травні 1942 р. згадували багато відомих радянських діячів та полководців Другої світової війни, які були безпосередніми учасниками тих подій, зокрема Г. Жуков (Жуков, Г. 2002), О. Василевський (Василевский, А. 1978), І. Баграмян (Баграмян, И. 1977), К. Москаленко (Москаленко, К. 1984). При цьому провину за провал операції покладали або на нестачу матеріально-технічних засобів для її проведення, або на інших військових начальників. Проте однією з ключових причин невдачі було недостатньо якісне планування.

Новий період у висвітленні боїв під Харковом розпочався у 2000-х роках. Першу працю, присвячену боям за Харків у 1942 р., опублікували російські дослідники А. Галушко та М. Коломієць на основі архівних документів та багатого історичного фотоматеріалу досліджуваного періоду (Галушко, А. & Коломієць, М. 2000). У наступній своїй праці М. Коломієць проаналізував роль танків протиборчих сторін у Харківській катастрофі 1942 р., де зазначив, що це була остання битва Червоної армії, у якій вона зазнала великих втрат (Коломієць, М. 2013). Робота дослідника І. Мощанського (Мощанский, И. 2011) фактично повторює зміст праці А. Галушка та М. Коломієця.

Вітчизняні дослідники Р. Пилявець та О. Лисенко розглядали у своїх роботах Харківську наступальну операцію 1942 року (Лисенко, О. & Пилявець, Р. 2013). Зокрема, Р. Пилявець (Пилявець, Р. 2012) запропонував нову її періодизацію. Автор доводить, що відбулося сім битв за Харків, із яких із радянського боку було дві оборонних

та п'ять наступальних, завдання яких полягало у звільненні Харкова, називає прорахунки, допущені радянським командуванням під час планування та проведення Харківської наступальної операції 1942 року. Є. Рафальський та С. Беляєв аналізували події, що передували оточенню радянських військ німецькими загарбниками, та усю трагічність ситуації, що склалася з вини радянського командування (Рафальський, Є. & Беляєв С. 2013). В. Горелов назвав причини поразки Червоної армії під Харковом навесні 1942 р., наслідком якої стали людські й матеріальні втрати, а вермахт отримав можливість підготуватися до нового наступу (Горелов, В.І. 2005). Кузнецов М. у своїх публікаціях (Кузнецов, М.О. 2023а; Кузнецов, М.О. 2023b) висвітлює важливість якісного планування наступальної операції та недоліки, допущені військово-політичним керівництвом СРСР при плануванні наступальної операції під Харковом у травні 1942 р., проаналізував операцію «Фрідрікус-1» як передумову проведення наступальної операції «Блау». І. Репін причиною поразки радянських військ під Харковом навесні 1942 р. називає самовпевненість Й. Сталіна та маршала С. Тимошенка, які спричинили незліченні людські жертви, втрату озброєння і техніки Червоної армії, територій та оперативної ініціативи, описує хід бойових дій кожного ударного угруповання Червоної армії з 12 по 23 травня 1942 року (Репін, І. В. 2011; Репін, І. В. & Польцев, І. В. 2019).

Отже, в умовах російсько-української війни стає очевидним, що дослідження військових операцій Другої світової війни є актуальним та необхідним при плануванні наступальних та оборонних операцій на фронті у сьогоdnішніх реаліях.

Мета статті – висвітлення Харківської наступальної операції навесні 1942 р. на основі сучасних наукових досліджень, аналізу прорахунків, недоліків та наслідків її проведення з проєкцією на військові операції на Харківщині під час сучасної російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Оборонні та визвольні битви за Харків та Харківську область вважаються одними із найдраматичніших на Східному фронті Другої світової війни. Харків був найважливішою транспортною розв'язкою, що контролювала стратегічний напрямок: Москва – Кавказ. Захоплення цього надважливого промислового та стратегічного центру німецькою групою армій «Південь» дало змогу використовувати його для наступу на нафтові райони Кавказу, а його сусідство з багатими сільськогосподар-

ськими областями УРСР перетворювало місто на хаб із концентрації харчових ресурсів для відправки до Німеччини. Виходячи з цього, і німецьке, і радянське командування ретельно планували свою стратегію захоплення чи звільнення міста.

Радянське командування планувало розгромити харківське угруповання німців та створити умови для наступу на дніпропетровському напрямку. Передбачалося нанесення ударів військами Південно-Західного фронту на Харків на південному заході від нього, із Барвінківського виступу (головний удар) та на північному заході від Харкова, із району Вовчанська (допоміжний удар). Забезпечення Харківської операції на південному фасі Барвінківського виступу покладалося на війська Південного фронту (Рафальський, Є. & Беляєв С. 2013, с. 241).

12–29 травня 1942 р., одночасно з битвами у Криму, розгорнулась Харківська наступальна операція радянських військ. Початок наступу військ Південно-Західного фронту, згідно з Директивою командувача фронту С. Тимошенка від 28 квітня 1942 р. № 00275, було перенесено з 4 на 12 травня через невідповідність військ (Галушко, А. & Коломиец, М. 2000, с. 4).

Уже на етапі планування радянське командування отримало розвіддані про можливий наступ противника. У повідомленнях зазначалося, що ворог накопичує сили і, можливо, із закінченням дощів буде намагатися ліквідувати Барвінківський виступ. Проте цей наступ очікували лише з боку Харкова і наскільки серйозною була небезпека не усвідомлювали.

Німецьке командування також було добре поінформоване про плани радянського керівництва, оскільки у руках німців опинився радянський генерал А. Самохін, командувач 48-ю армією Брянського фронту. Щойно побувавши на прийомі у Й. Сталіна, він летів на фронт, але пілот, який залишився без штурмана і погано знав навігаційну обстановку, посадив літак не в Єльці, а на аеродромі противника в Мценську! Німцям не довелося силоміць дізнаватися у генерала потрібні їм відомості – при ньому була польова сумка з секретними директивами, що давали повну картину майбутнього наступу військ під командуванням маршала С. Тимошенка з Барвінківського виступу (Мошанский, И. 2011).

Однак, незважаючи на ці обставини, наступ не скасували. Остаточне рішення про проведення Харківської наступальної операції навесні 1942 р. було прийнято за особистим наполяганням Й. Сталіна. Його слово було вирішальним

і оскарженню не підлягало. На застереження маршала Радянського Союзу Б. Шапошникова про відсутність резервів Й. Сталін категорично відповів, що сидіти в обороні та чекати, поки німці здійнять спробу наступу першими, радянські війська не будуть (Жуков, Г. 2002, с. 61–62).

12 травня, у супереч реальним умовам, війська Південно-Західного фронту (командувач – Маршал Радянського Союзу С. Тимошенко, член військової ради – М. Хрущов, начальник штабу – І. Баграмян) розпочали наступальну операцію з метою розгрому Харківського угруповання противника, заволодіння Харковом та створення умов для наступу вглиб України. Південний фронт під командуванням генерал-лейтенанта Р. Малиновського захищав південний фас Барвінківського виступу, забезпечував ударне угруповання Південно-Західного фронту з півдня. Війська Південно-Західного фронту до 19 травня повільно просувалися на Харків з боку Вовчанська та Лозової. Передові частини 28-ї армії дійшли до Холодної гори (у 7 км від Харківського тракторного заводу).

Відсутність активних дій Червоної армії на інших ділянках радянсько-німецького фронту дало змогу німецькому командуванню таємно створити угруповання на Барвінківському виступі. Таким чином, навесні 1942 р. під Харковом зіткнулися стратегічні цілі радянського та німецького командувань, які прагнули втілити великі наступальні плани. Співвідношення сил обох сторін було майже рівним. Радянські війська двох фронтів складали 640 тис. особового складу, 1 200 танків, 13 тис. гармат і мінометів, 926 літаків. Німецьке угруповання нараховувало 636 тис. військ, більше тисячі танків, близько 14 тис. гармат і мінометів, понад 1 000 літаків. Південно-Західний фронт мав перевагу у живій силі у 1,5 рази й у танках – більше ніж у 2 рази. Однак Південний фронт значно поступався противнику в особовому складі та техніці (Галушко, А. & Коломиец, М. 2000, с. 5). Деякі інші дані щодо чисельності особового складу радянських військ на початку Харківської наступальної операції, а саме 765 300 осіб, наводяться у Статистичному дослідженні щодо втрат збройних сил СРСР у війнах (Кривошеев, Г. Ф. (под общ. ред.). 1993, с. 225).

Водночас німецькі піхотні дивізії мали великий бойовий досвід й значну перевагу над радянськими стрілецькими дивізіями у вогневій потужності, ударній силі та засобах управління. Радянські стрілецькі частини, у свою чергу, мали низький рівень забезпеченості протитанковими

та зенітними гарматами, а також радіостанціями, необхідними для управління підрозділами під час наступу. Під час війни стало зрозуміло, що радіостанції мають стояти на усіх без винятку танках, але радянська промисловість була нездатна забезпечити бронетанкові заводи такою продукцією. Становище погіршувалося ще й тим, що у перші дні війни, замість розширення, почалося згортання виробництва танкових радіозасобів, зумовлене евакуацією підприємств, що виробляли танкове радіобладнання. Унаслідок цього із серпня 1941 р. і до середини 1942 р. випуск радіобладнання було припинено, і танки надходили на фронт без радіостанцій. Якись машини можна було радіофікувати за допомогою демонтованих із розбитих або навчальних танків радіостанцій, але проблему загалом це не вирішувало.

Крім того, найбільш боєздатні радянські з'єднання були розбиті у важких боях влітку–восени 1941 року. Новосформовані дивізії були укомплектовані переважно новобранцями без бойового досвіду. Молодший командний склад також складався з офіцерів, призваних на військову службу з запасу, або тих, хто закінчив короткострокові курси (Мощанский, И. 2011).

Німецькі війська мали більше автомашин, що робило їх маневренішими, порівняно з радянськими військами. Перевага у німців була й в організації управління авіацією, що зводилася у повітряні флоти та мала єдине командування, що давало можливість концентрувати авіацію на потрібних ділянках фронту. Радянські військово-повітряні сили в організаційному відношенні були сильно роздроблені. Основна частина бойових літаків фронтів входила до складу армійської авіації, що здебільшого застосовували командувачі загальновійськовими арміями. До складу фронтової авіації виділялась невелика кількість літаків, що ускладнювало використання авіації для вирішення завдань під час наступу.

На відміну від попередніх операцій, коли основу танкових частин Червоної армії складала вітчизняна техніка, у битві за Харків у великій кількості застосовували танки, що постачалися до СРСР за програмою ленд-лізу з Великої Британії та США. Це були здебільшого англійські піхотні танки МК II Matilda та МК III Valentine, що поступали на озброєння Червоної армії з осені 1941 року. Вони склали щонайменше третину загального танкового парку Південно-Західного та Південного фронтів. Харківська операція стала першою на радянсько-німецькому фронті, в якій

застосовували бронетанкову техніку США (Галушко, А. & Коломиец, М. 2000, с. 7).

15 травня 1942 р. у всіх з'єднаннях противника проводилось перегрупування. У штаби радянських армій та дивізій надходили уривкові відомості про просування німецьких військ. Однак належної уваги цим відомостям не приділяли. Покази полонених і дані авіаційної розвідки також не були взяті до уваги. Не маючи даних про підготовку противником наступу на південному фасі Барвінківського виступу, командувач Південно-Західного фронту маршал С. Тимошенко вирішив ввести у прорив на світанку 16 травня танкові корпуси. Армійській групі було наказано силами 6-го кавалерійського корпусу захопити Красноград. Однак цей наказ не був виконаний. Танкові корпуси протягом ночі не змогли прибути до визначених рубежів (Галушко, А. & Коломиец, М. 2000, с. 47–48).

17 травня 1942 р. о 6 годині ранку німецьке командування розпочало операцію «Фрідерікус-1». Німецькі війська, за підтримки з повітря 400 літаків, перейшли у наступ і прорвалися в тил головного ударного угруповання Південно-Західного фронту, завдали контрударів із півночі та півдня по флангах 28-ї армії і її військах. Замість наступу довелося вести важкі оборонні бої. Наступ німців проти 28-ї армії виявився несподіваним для 244-ї стрілецької дивізії. Її частини не змогли встояти проти сильного танкового удару противника і почали відхід у північно-східному напрямку, відкриваючи тили свого правого сусіда (Коломиец, М. 2013, с. 73, 74). Бої 17 травня проходили у дуже напруженій обстановці, що ускладнювалась частими перервами дрогового і радіозв'язку. Так, наприклад, технічний зв'язок командувача армії зі 169-ю і 244-ю стрілецькими дивізіями було втрачено ще вранці 17 травня і до кінця дня його так і не відновили (Галушко, А. & Коломиец, М. 2000, с. 57). За наказом Ставки Верховного Головнокомандування війська Південно-Західного фронту продовжували наступ на Харків, але управління військами було на неналежному рівні, оскільки зв'язок між підрозділами був відсутній, що ще більше ускладнило ситуацію.

Протягом 19 травня німецьке командування перегрупувало свої війська, унаслідок чого усі ударні сили групи Клейста – 16-ту і 14-ту танкових та 60-ту моторизовану дивізії – підтягли до кордону річки Берека, а дві піхотних дивізії (389-ту і 384-ту) вивели у другий ешелон і розташували за танковими дивізіями. Основні сили

ударного угруповання німців під кінець 19 травня зосередилися на північ від Барвінкового.

Тільки у другій половині дня 19 травня командувач Південно-Західного напрямку, за особистим погодженням Й. Сталіна, віддав наказ військам фронту перейти до оборони на Барвінківському виступі. Проте це рішення було запізним і суттєво не вплинуло на результати бойових дій. 23 травня війська армійської групи «Клейст» з'єдналися на південь від Балаклії з військами 6-ї армії генерал-лейтенанта Ф.-В. Паулюса та перерізали радянським військам шляхи відходу з Барвінківського виступу за р. Сіверський Донець (Лисенко, О. & Пилявець, Р. 2013, с. 351).

Для допомоги оточеному угрупованню у складі Південного фронту було створено зведений танковий корпус, який, діючи на фланзі 38-ї армії Південно-Західного фронту, мав наступати назустріч частинам, що проривалися з оточення, але ця спроба успіху не мала. Становище радянських військ у «котлі» було дуже важким – не вистачало боєприпасів, пального і продовольства, а відкрита степова місцевість не давала змоги військам сховатися від вогню противника. Незважаючи на відчайдушні спроби, більшість бійців і командирів так і не вийшли з оточення. Невеликими групами радянські війська проривалися через фронт противника й переправлялися на лівий берег р. Сіверський Донець.

За період боїв із 10 до 31 травня 1942 р. втрали війська Південно-Західного напрямку, за радянськими даними, становили: 266 927 осіб (із них поранених та хворих, евакуйованих у госпіталі – 46 314, вбитих і похованих на не захопленій противником території – 13 556 осіб, решта 207 047 осіб потрапили в оточення), 652 танки, 1 646 гармат і 3 278 мінометів. Водночас у документах зазначалося, що «встановити втрати озброєння і техніки, через відсутність документів щодо низки з'єднань і частин, не є можливим» (Коломиец, М. 2013, с. 103). Дещо різняться дані щодо втрат радянських військ, наведені у Статистичному дослідженні, де зазначено, що незворотні втрати становлять 170 958 осіб, санітарні – 106 232, що у підсумку складає 277 190 осіб (Кривошеев, Г. Ф. (под общ. ред.). 1993, с. 225). За німецькими даними, під час боїв за Харків було взято у полон близько 240 тис. радянських воїнів, знищено і захоплено 2 026 артилерійських гармат, 1 249 танків і 538 літаків. Власні безповоротні втрати у живій силі становили 20 тис. осіб (Быков, К. 2007, с. 184).

В оточенні загинуло багато відомих радянських воєначальників. Зокрема, заступник ко-

мандувача військами Південно-Західного фронту генерал-лейтенант Ф. Костенко, командувач і член Військової Ради 6-ї армії генерал-лейтенант О. Городнянський і бригадний комісар І. Власов, командувач, член Військової Ради, начальник штабу та командувач артилерії 57-ї армії генерал-лейтенант К. Подлас, бригадний комісар О. Попенко, генерал-майор А. Анісов, генерал-майор артилерії Ф. Маляров, командувач армійською групою генерал-майор Л. Бобкін, командири 15-ї, 47-ї, 270-ї та 337-ї стрілецьких дивізій генерал-майори Д. Єгоров, Ф. Матикін, З. Кутлін, І. Васильєв та багато інших.

Генерал Клейст після поїздки районом, де щойно стихли бої, писав, що «на полі бою скрізь, наскільки вистачало очей, землю вкривали трупи людей і коней, і так щільно, що важко було знайти місце для проїзду легкового автомобіля» (Галушко, А. & Коломиец, М. 2000, с. 74). Німці зазначали, що росіяни ведуть бій живою силою і досягають успіху за рахунок колосальних людських втрат. Загалом до 30 травня з оточення вийшло близько 27 тис. осіб (Мощанский, И. 2011). О. Лисенко та Р. Пилявець називають цифру у 22 тис. осіб (Лисенко, О. & Пилявець, Р. 2013, с. 351).

У Директивному листі Військовій раді Південно-Західного фронту з оцінкою командування фронту за результатами Харківської операції й подальших завдань військ фронту від 26 червня 1942 р. Й. Сталін зазначив: «Протягом трьох тижнів Південно-Західний фронт, завдяки своїй легковажності, не тільки програв наполовину виграну Харківську операцію, але встиг ще віддати противнику 18–20 дивізій... Це катастрофа...» (Быков, К. 2007. с. 459–460).

Висновки. Результати дослідження свідчать, що бойові дії у районі Харкова показали гостру боротьбу за ініціативу в розгортанні великих наступальних операцій й поліпшення оперативного становища військ воюючими сторонами. Аналізуючи причини невдач радянських військ у Харківській операції навесні 1942 р., можна дійти висновку, що, окрім стратегічних та оперативно-тактичних прорахунків, яких припустилося командування Південно-Західного напрямку, причиною нищівної поразки радянських військ стала низька підготовка більшої частини командного складу РСЧА всіх рівнів, від командира взводу й до командувача армією включно.

Радянське командування, маючи перевагу над противником у танках, що якісно перевершували німецьку техніку, примудрилося побригадно розпорошити їх по стрілецьких частинах та «витра-

тити» під час прориву першої лінії німецької оборони. Через те, що більшість радянських танків були не радіофіковані, вони не могли належним чином організувати масовані атаки проти німецьких танків, оскільки не завжди адекватно могли оцінювати небезпеку.

Дії піхотних частин здебільшого були неефективні, незважаючи на героїзм окремих бійців і командирів. Особиста хоробрість не могла компен-

сувати відсутності вміння і досвіду керівництва підрозділами, здатності налагодити взаємодію між родами військ, особливо між авіацією, танковими частинами та піхотою.

Зазнавши поразки у травні 1942 р. під Харковом, радянські війська втратили важливий оперативний плацдарм і змушені були перейти до оборони у невідгідних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Баграмян, И. Х. (1977). *Так шли мы к победе: мемуары*. Москва: Воениздат, 608 с.
- Быков, К. В. (2007). *Харьковский котел. 1942 год. Крушение надежд*. Москва: Яуза: Эксмо, 472 с.
- Василевский, А. М. (1978). *Дело всей жизни: мемуары*. Москва: Политиздат, 552 с.
- Галушко, А. & Коломиец, М. (2000). Бои за Харьков в мае 1942 года. URL: <https://xt.ht/1942/> [дата зверн.: 11.01.2025].
- Горелов, В. І. (2005). Харківська операція 1942 року. (Ред. П. П. Панченко). *Україна в полум'ї війни. 1941-1945*. Київ: Видавництво «Україна», с. 137–146.
- Кривошеев, Г.Ф. (под общ. ред.). (1993). *Гриф секретности снят. Потери Вооруженных сил СССР в войнах, боевых действиях и военных конфликтах: Статистическое исследование*. М.: Воениздат, 415 с.
- Жуков, Г. К. (2002). *Воспоминания и размышления* (в 2 т., Т. 1). Москва: Олма-Пресс, 415 с.
- Коломиец, М. (2013). *Танки в Харьковской катастрофе 1942 года*. Москва: «Яуза», «Эксмо», 112 с.
- Кузнецов, М. О. (2023а). Операція «Фрідерікус-1» як передумова проведення наступальної операції «Блау». Підготовка до ліквідації Барвінківського плацдарму. *Військово-науковий вісник*. № 40, с. 238–257.
- Кузнецов, М. О. (2023б). Передумови проведення та підготовка радянських військ до Харківської наступальної операції 1942 року. *Літопис Волині*. Вип. 28, с. 122–128.
- Лисенко, О. Є. & Пилявець, Р. І. (2013). Харківська битва 1942. *Енциклопедія історії України*. (Т. 10: Т-Я). Київ: Наукова думка, с. 350–351.
- Москаленко, К. С. (1984). *На південно-західному напрямі 1941–1943: спогади командарма*: перевод с русского В. Ковтун (ред. пер.). (в 2 т., Кн. 1). Київ: Політвидав України, 492 с.
- Мощанский, И. (2011). *Крупнейшие танковые сражения Второй мировой войны. Аналитический обзор*. М.: Вече, 352 с.
- Пилявець, Р. І. (2012). Трагедія під Харковом, травень 1942 р. (до 70-річчя Харківської битви 1942 р.). *Воєнно-історичний вісник*. № 2, с. 63–70.
- Рафальський, Є. В. & Беляєв, С. О. (2013). Харківська трагедія 1942 року. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. Вип. 2, с. 240–244.
- Репін, І. В. (2011). Оперативно-стратегічне планування бойових дій Червоної армії на першу половину 1942 року: критичний погляд. *Військово-науковий вісник*. Вип. 15, с. 33–44.
- Репін, І. В. & Польцев, І. В. (2019). Наступ військ Південно-Західного фронту Червоної армії в травні 1942 р. на Харківському напрямі. *Молодий вчений*. № 11 (75), с. 80–84.

REFERENCES

- Bagramyan, I. Kh. (1977). *Tak my shli k pobede* [So we went to victory]. Moskva : Voenizdat, 608 s. [in Russian].
- Bykov, K. V. (2007). *Kharkovskiy kotel. 1942 hod. Krushenye nadezhd*. [Kharkov Cauldron. 1942. The collapse of hopes]. Moskva: Yauza: Eksmo, 472 s. [in Russian].
- Galushko, A. & Kolomiets, M. (2000). *Boi za Kharkov v mae 1942 goda*. [Battles for Kharkov in May 1942]. URL: <https://xt.ht/1942/> [Accessed: 11.01.2025]. [in Russian].
- Horielov, V. I. (2005). *Kharkivska operatsiia 1942 roku* [Kharkiv operation of 1942]. (Red. P. P. Panchenko). *Ukraina v polumi viiny. 1941-1945*. Kyiv: Vydavnytstvo "Ukraina", s. 137–146. [in Ukrainian].

Kolomiets, M. (2013). *Tanki v Harkovskoj katastrofe 1942 goda* [Tanks in the Kharkov disaster of 1942]. Moskva: «Yauza», «Eksmo», 112 s. [in Russian].

Krivosheev, G. F. (ed.). (1993). *Grif sekretnosti snyat. Poteri Vooruzhennyh sil SSSR v voynah, boevykh dejstviyah i voennykh konfliktah: Statistical research* [The classification is lifted. Losses of the Armed Forces of the USSR in wars, hostilities and military conflicts: Statisticheskoe issledovanie]. M.: Voenizdat, 415 s. [in Russian].

Kuznietsov, M. O. (2023a). Operatsiia «Friderikus-1» yak peredumova provedennia nastupalnoi operatsii «Blau». Pidhotovka do likvidatsii Barvinkivskoho platsdarmu [Operation «Fridericus-1» as a prelude to the «Blue» offensive operation. Preparation for the liquidation of the Barvinkivskyi platzdarm]. *Viiskovo-naukovy visnyk*. № 40, s. 238–257. [in Ukrainian].

Kuznietsov, M. O. (2023b). Peredumovy provedennia ta pidhotovka radianskykh viisk do Kharkivskoi nastupalnoi operatsii 1942 roku [Prelude to the conduct and preparation of Soviet armed forces for the Kharkiv offensive operation in 1942]. *Litopys Volyni*. Vyp. 28, s. 122–128. [in Ukrainian].

Lysenko, O. Ye. & Pyliavets, R. I. (2013). Kharkivska bytva 1942 [Battle of Kharkiv in 1942]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. (T. 10: T-Ya). Kyiv: Naukova dumka, s. 350–351. [in Ukrainian].

Moshchanskii, I. (2011). *Krupneishie tankovye srazheniya Vtoroi mirovoi voyny. Analiticheskii obzor* [The largest tank battles of the Second World War. Analytical review]. M.: Veche, 352 s. [in Russian].

Moskalenko, K. S. (1984). *Na pivdenno-zakhidnomu napriami 1941–1943: spohady komandarma* [In the south-western direction 1941–1943: memories of the commander]: per. s rus. (V. Kovtun, Trans). (v 2 t. Kn. 1). Kyiv: Polityvydav Ukrainy, 492 s. [in Ukrainian].

Pyliavets, R. I. (2012). Trahediia pid Kharkovom, traven 1942 r. (do 70-richchia Kharkivskoi bytvy 1942 r.) [The tragedy near Kharkiv, May 1942 (on the 70th anniversary of the Battle of Kharkiv in 1942)]. *Voienno-istorychnyi visnyk*. № 2, s. 63–70. [in Ukrainian].

Rafalskyi, Ye. V. & Beliaiev, S. O. (2013). Kharkivska trahediia 1942 roku [Kharkiv tragedy of 1942]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh Syl*. Vyp. 2, s. 240–244. [in Ukrainian].

Riepin, I. V. & Poltsev, I. V. (2019). Nastup viisk Pivdenno-Zakhidnoho frontu Chervonoi armii v travni 1942 r. na Kharkivskomu napriami [Attack of the Red Army's South-Western Front in May 1942 in the Kharkiv direction]. *Molodyi vchenyi*. № 11 (75), s. 80–84. [in Ukrainian].

Riepin, I. V. (2011). Operativno-stratehichne planuvannia boiovykh dii Chervonoi armii na pershu polovynu 1942 roku: krytychnyi pohliad [Operational-strategic planning of the Red Army's combat operations for the first half of 1942: a critical view]. *Viiskovo-naukovy visnyk*. Vyp. 15, s. 33–44. [in Ukrainian].

Vasilevskii, A. M. (1978). *Delo vsej zhizni* [The Work of whole Life]. Moskva: Politizdat, 552 s. [in Russian].

Zhukov, G. K. (2002). *Vospominaniya i razmyshleniya* [Memories and reflections]. (v 2 t., T. 1). Moskva: Olma-Press, 415 s. [in Russian].

Iryna AVTUSHENKO

*Doctor of Historical Sciences, Professor
National Transport University (Kyiv, Ukraine)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3987-4034>*

Oleksandr AVTUSHENKO

*PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
(Kyiv, Ukraine)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0910-7552>*

NEW APPROACH AT KHARKIV OPERATION PROGRESS IN THE SPRING OF 1942

The article, based on modern research, highlights the Kharkiv offensive of Soviet troops in May 1942. The preparation and planning of the operation were considered, and the situation that developed before the start of the offensive on Kharkiv was analyzed. It is noted that at the stage of planning the offensive on Kharkiv, the Soviet command, having received intelligence about a possible enemy offensive, did not make adjustments to the distribution of military units on the fronts and did not cancel the offensive. Contrary to the actual circumstances, the troops of the Southwestern Front launched an offensive operation aimed at defeating the Kharkiv group of German, seizing Kharkiv, and creating conditions for an offensive deep into Ukraine.

Due to the lack of active Red Army actions on other sections of the Soviet-German front, the German command secretly created a group on the Barvinkivskiy salient. Such actions led to a clash in the spring of 1942 near Kharkiv between the strategic goals of the Soviet and German commands. The balance of forces on both warring sides was almost equal. However, German infantry divisions at that time had extensive combat experience and a significant advantage over Soviet infantry divisions in firepower, striking power, command and control, and communications.

It is noted that in the Battle of Kharkiv, tanks supplied to the USSR under the Lend-Lease program from Great Britain and USA were used in large numbers. German troops conducted Operation “Frederikus-1” and broke through to the rear of the main strike group of the Southwestern Front, which led to the encirclement of Soviet troops, from which a small number of personnel and equipment managed to escape. The Soviet troops were defeated in May 1942 near Kharkiv and were forced to go on the defensive in unfavorable conditions.

Keywords: *Kharkiv Operation of 1942, Barvinkivskiy salient, Southwestern Front, tank corps, Wehrmacht, Red Army.*